

I S T O R I E

Istoricul britanic Bernard Hamilton (1932–2019) rămâne unul dintre cei mai mari specialiști în istoria cruciadelor și a lumii medievale. A predat istoria cruciadelor ca profesor și, ulterior, profesor emerit al Universității din Nottingham. Printre volumele sale, elogiata de lumea academică și apreciate de publicul larg, se numără: *The Latin Church in the Crusader States*. *The Secular Church* (1980); *The Medieval Inquisition* (1981); *Religion in the Medieval West* (1986); *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204* (co-editată cu Benjamin Arbel și David Jacoby, 1989); *The Crusades* (1998); *Latin and Greek Monasticism in the Crusader States* (co-editată cu Andrew Jotischky, 2020).

Domnia lui Balduin IV al Ierusalimului (1174–1185) a fost considerată în mod tradițional o perioadă de declin, în care, din cauza bolii regelui, puterea a ajuns să fie exercitată de oameni nepotrivii, care au luat decizii politice greșite. Aceștia au ignorat sfaturile lui Raymond de Tripoli și l-au atacat pe Saladin, care era dispus să mențină pacea cu francii în timp ce unifica Orientul Apropiat islamic sub conducerea sa. Cartea de față contestă însă această interpretare, susținând că pacea cu Saladin nu era o opțiune viabilă pentru franci. Tânărul rege, deși suferea de lepră lepromatoasă (cea mai gravă formă a bolii), era un conducător militar excelent, care a încercat, și într-o anumită măsură a și reușit, să zădărnicească ambițiile imperiale ale lui Saladin. El trebuia să rămână pe tron pentru a ține sub control diferitele facțiuni, iar societatea peste care domnea era, contrar a ceea ce se afirmă adesea, puternică și încrezătoare în sine.

BERNARD HAMILTON

REGELE
LEPROS
ȘI URMAȘII SĂI

BALDUIN IV ȘI REGATUL CRUCIAT
AL IERUSALIMULUI

Traducere din engleză
de Alessandro-Flavio Dumitrașcu

HUMANITAS

Pentru Jan, Sarah și Alice

CUPRINS

<i>Lista ilustrațiilor</i>	9
<i>Mulțumiri</i>	11
<i>Glosar</i>	13
<i>Hărți</i>	14
<i>Arbori genealogici</i>	16
Prolog	23
1. Surse despre domnia lui Balduin IV	29
2. Copilăria lui Balduin IV	46
3. Regatul latin al Ierusalimului	63
4. Politica externă a Regatului latin al Ierusalimului	78
5. Minoratul regelui Balduin IV	96
6. Ajutoare din Apus. Guglielmo de Monferrat și Filip de Flandra	120
7. Învingătorul de la Mont Gisard	142
8. Inițiativa prințului Reynald	167
9. Regele muribund	193
10. Urmașii regelui lepros	215
Epilog	237
Anexă – O evaluare a maladiei leproase a regelui Balduin IV al Ierusalimului în contextul lumii medievale (de Piers D. Mitchell)	247
<i>Lista abrevierilor</i>	261
<i>Note</i>	265
<i>Bibliografie</i>	331
<i>Indice</i>	353

LISTA ILUSTRĂȚIILOR

- Fig. 1 – *Cenaculum*-ul de la Muntele Sion, altarul Cinei celei de Taină, construit în timpul domniei lui Balduin IV.
- Fig. 2 – Balduin IV răpune un adversar musulman în bătălia de la Mont Gisard. Ilustrație din Epinal, Bibliothèque Municipale, MS 45, f. 198r, *Esoire d'Eracles* (Bk XXI, 27).
- Fig. 3 – Balduin IV îi oferă mâna surorii sale, Sibila, lui Guy de Lusignan. Ilustrație din Boulogne-sur-Mer, Bibliothèque municipale, MS 142, f. 264v. *Esoire d'Eracles* (Bk XXII, 1).
- Fig. 4 – Fortăreața din Bosra.
- Fig. 5 – Castelul de la Kerak al lui Reynald de Châtillon.
- Fig. 6 – Muribundul Balduin IV îi oferă coroana lui Balduin V în prezența Înaltei Curți. Ilustrație din Bibliothèque nationale de France, Département des manuscrits, MS Français 2628, *Histoire de la guerre sainte* de Guillaume de Tyr.
- Fig. 7 – Patriarhul Heraclius o încoronează pe Sibila, fiind priviți în secret de călugării cistercieni trimiși de baroni la Nablus. Ilustrație din Bibliothèque nationale de France, Département des manuscrits, MS Français 9082, f. 274v.
- Fig. 8 – Ilustrație din *Plângerile lui Ieremia*, interpretată ca o profeție despre cucerirea Ierusalimului de Saladin. Din Royal Danish Library, MS Thott 7, folio., *La Sainte Bible, seconde partie: versionis Bibliorum volumen secundum, a Psalmis usque ad Apocalypsin*, p. [x].
- Fig. 9 – O sculptură în piatră din Nazaret, care înfățișează doi apostoli, lucrată în timpul domniei lui Balduin IV.
- Fig. 10 – Reprezentare a școlarilor, care-i ciupeau lui Balduin brațul bolnav (în stânga) și reprezentare a investigației medicale a lui Guillaume de Tyr (dreapta). Din *Cronica* lui Guillaume de Tyr din British Library, MS Henry Yates Thompson 12, f. 152v.

MULȚUMIRI

Această carte a luat naștere dintr-o prelegere pe care am fost invitat să o susțin la Universitatea din Edinburgh în anul 1982, în cadrul programului Antiquary Visiting Scholars al Seminarului Denys Hay. Așadar mulțumirile mele se îndreaptă, în primul rând, către organizatori și către coordonatorul programului, Gary Dickson. Am avut privilegiul de a dezbate diferite aspecte ale acestui subiect în cadrul seminariilor despre cruciade, conduse de Jonathan Riley-Smith și Jonathan Phillips la Institute for Historical Research din Londra; la seminariile dedicate cruciadelor de la Universitatea din Oxford, organizate de Paul Hyams și Miri Rubin; la o prelegere publică ținută la Universitatea din Leicester, unde am fost invitat de profesorul Norman Housley, precum și la Congresul Internațional de Studii Medievale de la Leeds, din 1995, cu încurajarea lui A.V. Murray. Am avut prilejul de a prezenta lucrări legate de această carte la două conferințe internaționale ale Society for the Study of the Crusades and the Latin East (SSCLE).

Calitatea de membru al societății mi-a fost de mare ajutor pe parcursul redactării cărții. Le sunt profund recunoscător pentru comentariile constructive tuturor colegilor și doresc să le mulțumesc, în mod special, lui Malcolm Barber, Peter Edbury, Jaroslav Folda, Rudolph Hiestand, Robert Huygens, Ben Kedar, Hans Mayer, Denys Pringle, Jean Richard și, nu în ultimul rând, lui Jonathan Riley-Smith. Alți patru prieteni merită a fi amintiți cu recunoștință, din păcate, postum: Joshua Prawer, R.C. Smail, Ruth Morgan, dar și Rosalind Hill, care, până la finalul vieții, a fost întotdeauna dispusă să discute cu mine problemele ridicate de cercetarea mea.

Le sunt profund recunoscător și studenților mei, care, între începutul acestui proiect și pensionarea mea din 1997, m-au ajutat să îmi formulez ideile cu mai multă precizie. Orice inexactitate din text, în ciuda celor mai bune eforturi ale prietenilor și colegilor, îmi aparține, desigur, în întregime.

Pentru documentare am beneficiat de resursele următoarelor biblioteci, ale căror echipe doresc să le mulțumesc pe această cale: Biblioteca

Universității din Nottingham, British Library, bibliotecile de la School of Oriental and African Studies, bibliotecii Institutului Warburg și celei de la Institute of Historical Research al Universității din Londra. Mulțumirile mele speciale se îndreaptă către bibliotecarul-șef și personalul de la London Library, fără ale căror resurse ar fi fost dificil să finalizez această carte.

Îi sunt deosebit de recunoscător dr.-lui Piers Mitchell, expert în istoria medicinei și, în special, în istoria leprei, care, în ciuda unui program extrem de încărcat, a găsit timp să scrie un studiu despre natura bolii regelui Balduin IV, publicat ca anexă în acest volum. Cercetarea mea a avut mult de câștigat datorită evaluării sale, un domeniu în care nu mă simt competent să mă aventurez.

În final, doresc să îi mulțumesc lui William Davies și întregului personal al Cambridge University Press pentru sprijinul, amabilitatea și ajutorul acordat.

Regele Balduin IV al Ierusalimului a făcut parte din viața mea de familie timp de mulți ani. Copiii mei și-au trăit adolescența printre primele versiuni ale acestei cărți, scrise adesea în grabă și nu fără unele frustrări. Lor le este dedicată această carte, dar și soției mele, care, cu multă dragoste, în cei 17 ani de căsnicie și-a împărțit viața cu cea a curții regale a Ierusalimului cruciat.

GLOSAR

<i>aman</i>	Salvconduct eliberat de un conducător musulman.
<i>atabeg</i>	Guvernator al unei provincii din Sultanatul Selgiucid, care cârmuia în numele unui moștenitor minor; titlul a fost purtat de câțiva conducători și după destrămarea sultanatului în secolul al XII-lea.
<i>cadîu</i>	Judecător musulman
<i>cathena</i>	Acest cuvânt înseamnă „lanț“, referindu-se la lanțurile de la intrarea din porturile statelor cruciate în secolul al XII-lea, care oprea pătrunderea navelor inamice.
<i>divan</i>	Departament al guvernării centrale din statele musulmane.
<i>fidais</i>	Membrii Ordinului Asasinilor (al ismailiților nizariți), cunoscuți pentru zelul religios, care erau antrenați pentru asasinat la comandă.
<i>hajj</i>	Pelerinajul de la Mecca, obligatoriu de efectuat pentru musulmani cel puțin o dată în viață.
<i>iqta</i>	Danie în bani sau teritorii peste anumite domenii, făcută de conducătorii musulmani în schimbul prestării unor servicii (de cele mai multe ori de ordin militar).
<i>jihad</i>	Războiul sfânt musulman împotriva necredincioșilor.
<i>mameluci</i>	Războinici profesioniști, care au făcut parte din armatele musulmane, fiind recrutați din rândurile sclavilor albi, de obicei cu origini turcice sau caucaziene.
<i>mafrian</i>	Primul episcop de după patriarh în Biserica Siriacă Ortodoxă (Iacobită).
<i>rais</i>	Conducător autohton al comunităților sătești din regatele cruciate.
<i>ulema</i>	Termen colectiv care-i desemnează, într-un stat islamice, pe cei educați în disciplinele religioase islamice, inclusiv cele juridice.
<i>wadi</i>	Albie de râu seacă tot anul, cu excepția sezonului ploios.

PROLOG

La 15 mai 1174 murea la Damasc cel mai mare conducător al lumii islamice apusene, Nur ad-Din, lăsând în urmă un moștenitor cu vârsta de numai 11 ani. Domeniile sale erau disputate de diverse facțiuni, iar moștenitorul lui și generalii săi se luptau și ei pentru putere. Două luni mai târziu, la 11 iulie, regele Amalric al Ierusalimului murea de dizenterie la vârsta de 38 de ani. După patru zile, fiul său de 13 ani era încoronat ca Balduin IV. Chiar dacă Balduin suferea de lepră, domnia sa a durat până în 1185, timp în care Saladin, sultanul Egiptului, a reușit să intre în posesia fostelor teritorii ale lui Nur ad-Din, ajungând să guverneze un imperiu care se întindea de la granița Libiei până în Irakul septentrional. Acest stat semăna cu un laț gigantic care înconjură Regatul latin al Ierusalimului. În anul 1187, Saladin s-a pus în mișcare: a invadat Galileea și pe 4 iulie i-a înfrânt pe franci la Hattin, încheind astfel existența primului regat cruciat.

Descrierea clasică a istoriei interne a Regatului latin al Ierusalimului, în răstimpul 1174–1187, îi aparține lui Steven Runciman:

Acum au apărut două facțiuni distincte. Una era formată din baronii locali și din Cavalerii Ioaniți, ce îl urmau pe Raymond, care căutau o cale de înțelegere cu vecinii lor și nu erau dispuși să pornească în aventuri riscante, iar cealaltă era formată din nou-veniții din Apus și din Templieri. Această facțiune era agresivă, practica un creștinism-militant și și-a găsit liderii potriviți în 1175, când Reynald de Châtillon a fost eliberat într-un final din captivitatea musulmană,

împreună cu Joscelin de Edessa, un conte fără comitat, pe care destinul îl făcuse un aventurier.¹

Această istorie plină de culoare ia avânt în timpul domniei așa-numitului „rege lepros“, când noi personaje se alătură celor două facțiuni. De partea facțiunii „binelui“, a lui Raymond de Tripoli, îi avem pe istoricul Guillaume, arhiepiscop de Tyr, cancelar al Regatului latin de Ierusalim, alături de frații de Ibelin: Balduin, care aspira la alianța matrimonială cu sora și urmașa regelui lepros, Sibila, și fratele său Balian, care s-a căsătorit cu văduva regelui Amalric, prințesa bizantină Maria Comnena, devenind tatăl vitreg al surorii vitrege a regelui lepros, Isabela. Facțiunea „celor răi“ era condusă de Agnès de Courtenay, prima soție a regelui Amalric, al cărei mariaj a fost anulat în 1163, dar care era totuși mama „regelui lepros“ și dobândise multă putere în timpul domniei fiului său. Agnès de Courtenay este responsabilă de două decizii luate în dauna regatului. În primul rând, ea a convins-o pe fiica sa, Sibila, urmașa tronului, să renunțe la Balduin de Ibelin și să se căsătorească cu un tânăr din Franța, chipeș, dar total nepregătit, Guy de Lusignan. Apoi, Agnès și-a folosit influența pentru a-i asigura funcția de patriarh al Ierusalimului lui Heraclius, un amant al său cu care trăia în concubinaj, în detrimentul lui Guillaume de Tyr. În 1185, facțiunii „celor răi“, i s-a alăturat și noul și încăpățânatul maestru al Templierilor, Gerard de Ridefort, un inamic declarat al contelui de Tripoli. În 1186, această grupare a confiscat puterea în dauna celor mai abili rivali ai lor. Atunci, având o suită de oameni la putere, Regatul latin al Ierusalimului nu era pregătit să facă față atacului pornit de Saladin în 1187. Dacă Raymond de Tripoli și prietenii săi ar fi ținut frâiele conducerii atacul nu ar fi avut loc, fiindcă ar fi știut cum să mențină pacea cu Saladin.

Primele două volume ale lucrării *History of the Crusades* a lui Steven Runciman au apărut pe când încă eram student. Le-am citit cu mult interes și, chiar dacă acum nu sunt de acord cu opiniile istoricului britanic cu privire la istoria „regelui lepros“, încă mai cred că această lucrare este printre cele mai mari opere ale literaturii istorice britanice, care i-a stârnit unei

generații întregi interesul și entuziasmul pentru istoria cruciadelor. Orice carte care tratează o perioadă istorică atât de vastă este destinată să fie, în parte, o sinteză. În discuția asupra evenimentelor dinainte de bătălia de la Hattin, Runciman a acceptat concluziile celei mai recente istorii, *Raymond III of Tripolis and the Fall of Jerusalem* a lui Marshall Baldwin, care pare să se fi bazat pe cronicile contemporane evenimentelor. Runciman știa că specialiștii americani aveau intenția de a scrie o istorie a cruciadelor în mai multe volume: în primul său volum, în prefața cărții, a comentat că „ar fi nechipzuit pentru un singur stilou britanic să concureze împotriva marilor mașini de scris ale Statelor Unite”². Lucrarea în cauză, *History of the Crusades*, a început să apară în 1958, iar titlul ultimului capitol din primul volum, al cărui autor este M. Baldwin, se intitulează „The Decline and Fall of Jerusalem, 1174–1189”. Capitolul relatează aceeași istorie care se găsește și la Runciman, iar acest acord de opinii științifice din cele două lucrări moderne standard a făcut să pară că exista unanimitate printre istorici cu privire la evenimentele din istoria regatului condus de regele lepros.³

M. Baldwin nu a inventat el însuși istoria „bipartită” a căderii Ierusalimului. În studiul publicat în seria „The Story of the Nations” din 1894, Thomas Archer și Charles Kingsford notaseră cum, spre sfârșitul domniei lui Balduin IV, „se părea că la vârful statului existau două facțiuni; pe de o parte, cea a baronilor locali, iar, pe de alta, a străinilor”⁴. Într-adevăr, dovezile pe care se bazează această ipoteză se găsesc în două dintre principalele izvoare narrative pentru anii 1174–1187, ambele scrise în Țara Sfântă: *Cronica* lui Guillaume de Tyr și *Cronica* lui Ernoul. În capitolul 1 voi discuta problemele pe care le pun aceste texte.

Interpretarea tradițională a istoriei statelor cruciate pentru perioada 1174–1187 este convingătoare doar dacă este adevărată și imaginea tradițională a lui Saladin din literatura engleză, așa cum a fost ea creionată de când Walter Scott a publicat lucrarea *The Talisman*. Ea îl prezintă pe sultan ca pe un om onorabil, care își respectă mereu cuvântul dat. Scott nu a inventat

acest punct de vedere, ci doar a repetat ceea ce scriau biografii oficiali ai sultanului. Această interpretare pare să fie confirmată de Balduin: Raymond de Tripoli și susținătorii săi aveau dreptate când presupuneau că Saladin își va respecta înțelegerile făcute cu ei și că, indiferent de cât de puternic ar deveni, el va dori să trăiască în pace cu vecinii creștini, chiar dacă ei transformaseră Ierusalimul, al treilea oraș sfânt potrivit religiei islamice, într-un oraș exclusiv creștin.

În 1972, Andrew Ehrenkreutz a făcut prima reevaluare a personalității lui Saladin. Nu a adus dovezi noi, dar a abordat subiectul mult mai critic, interpretând cronicile contemporane sultanului la fel cum istoricii occidentali tratează viețile sfinților, ca de pildă pe Sfântul Ludovic. Personal, i-am apreciat abordarea, chiar dacă am simțit că exagera cu privire la munca predecesorilor săi, negându-i lui Saladin orice fel de calitate.⁵ Mai departe, Malcolm Lyons și David Jackson au publicat volumul intitulat *Saladin. The Politics of the Holy War*. Această lucrare s-a bazat pe noi materiale de arhivă și a reprezentat o reevaluare serioasă a personalității lui Saladin și a relațiilor sale cu francii.

Alte studii din ultimii 25 de ani, care s-au concentrat pe diferite aspecte ale istoriei Regatului latin al Ierusalimului până la bătălia de la Hattin, au arătat că interpretarea tradițională este inadecvată. În 1973, Jonathan Riley-Smith a atras atenția că problemele legale în desemnarea unui regent pentru Balduin V și a unui succesor, în 1186, erau mult mai complexe decât presupunea interpretarea convențională.⁶ În 1978, am publicat un studiu despre Reynald de Châtillon, în care am argumentat că acesta nu era câtuși de puțin un baron tâlhar neastâmpărat, o viziune pe care istoricii moderni au preluat-o din *Cronica* lui Ernoul, ci a fost considerat de contemporanii săi musulmani un inamic militar redutabil.⁷ În 1983, în volumul omagial pentru Joshua Prawer, s-au publicat două studii revizioniste despre regatul lui Balduin IV și perioada de după domnia sa. R.C. Smail, unul dintre cei mai avizați istorici britanici ai cruciadelor, în capitolul „The Predicaments of Guy of Lusignan“, a analizat motivele pentru care Guy a luptat la

Hattin. Dar, dacă ne bazăm pe dovezile oferite de relatările din *Continuările* lui Guillaume de Tyr, scrise în franceza veche, decizia regelui și a lui Gerard de Ridefort este considerată nesăbuită și iresponsabilă, fiindcă n-au ascultat sfatul înțelept al lui Raymond de Tripoli, care îi sfătuiase să nu lupte. Celălalt studiu, al lui Benjamin Kedar, trata despre patriarhul Heraclius. El era un personaj denigrat începând cu secolul al XII-lea din cauza textelor lui Ernoul, care menționează legăturile lui cu Pascha dei Rivieri, soția unui negustor cunoscută drept „Madame la Patriarchesse“, și lăcomia din timpul căderii Ierusalimului, când ar fi părăsit orașul cu tezaurul bisericii, pe care nu ar fi vrut să îl folosească pentru a-i elibera pe prizonierii săraci creștini. Fără să respingă punctele slabe ale patriarhului, Kedar a scris și despre calitățile lui, în special despre educația sa aleasă, asemănătoare cu a lui Guillaume de Tyr, și a arătat că Heraclius nu a fost un lider incapabil al Bisericii, chiar dacă avea anumite vicii.⁸ În 1993, Peter Edbury a publicat un articol în care a argumentat că împărțirea tradițională a elitei din Regatul latin în două facțiuni, în perioada de până la bătălia de la Hattin, nu se poate susține.⁹

După cum arată aceste exemple, foarte mulți istorici afirmă că este foarte necesară o reevaluare a regatului lui Balduin IV și a evenimentelor care au dus la victoria lui Saladin de la Hattin. Cea mai recentă lucrare asupra acestei perioade, *Baudouin IV de Jérusalem. Le roi lépreux*, scrisă de Pierre Aube în 1981, are 500 de pagini, dar este doar o repovestire a relatărilor tradiționale ale lui Guillaume de Tyr și Ernoul. Mark Pegg a publicat un articol interesant în care a analizat ce poate să ne spună aprobarea francilor din Orient de a avea un lepros drept rege. Totodată el a încercat să sublinieze și perspectiva francilor asupra propriei societăți, dar și poziția regelui în interiorul ei.¹⁰ M. Pegg s-a ocupat, în primul rând, de implicațiile sociale ale bolii lui Balduin, dar regatul acestuia are nevoie de o cercetare mult mai amănunțită decât poate să ne ofere orice articol științific de calitate. Am scris cartea de față tocmai cu această intenție.